

URBANISZTIKA – CSALÁD – PSZICHOLÓGIA

Interjú Kleineisel Jánossal

Mai szerkesztőségi beszélgetésünk alanya Kleineisel János építész, a Képzőművészeti Főiskola tanára. „Házak, városok, társadalmak” című könyve 1981-ben jelent meg a Gondolat Kiadónál. Előzőleg több, mint másfél évtizedet töltött külföldön, zömében Svédországban. Így módja volt a svéd, svájci, osztrák és több más európai építészet, városépítés és -tervezés beható tanulmányozására. Első könyve „A város formája” címmel 1971-ben, második „A forma és tartalom” címmel 1972-ben jelent meg Stockholmban, mindkettő svéd és angol nyelven.

Az első könyvben a társadalom, a gazdasági élet és a művi környezet összefüggését elemzi Svéd-, Német- és Olaszországban, tehát az észak-déli tengely mentén. Azt bizonyítja be, hogy hasonló társadalmi helyzetben, adott körülmények között – a földrajzi tervezéstől függetlenül is – mindig hasonló művi környezet jön létre. Amikor Svédország például elérte azt a feudális társadalmi-gazdasági fejlettségi fokot, amit Itália, ha másképp nem, akkor fából alakította ki az Itáliában kőből épült barokk homlokzatot. Amikor az egyik társadalom a másiktól átveszi a politikai-gazdasági mintát, akkor tehát átveszi a tárgyi-művi környezetet is. Kleineisel János Svédországban megjelent második könyvében hosszan foglalkozik az emberek veleszületett tulajdonságaival, a fizikai keretekkel (természet, város, klíma, lépték stb.) és az absztrakt, társadalmi keretekkel (kultúrforma, szokások, tradíciók, ideálok stb.), majd e két kereten belüli aktivitásokkal (munka, ünnep, háború stb.).

Kérdés: Nem tartja mesterkéltnek vagy éppen groteszknak, hogy építészetről, városépítésről a pszichológiával összefüggésben beszélünk?

Válasz: A pszichológiai problémák vizsgálatát hallatlanul fontosnak tartom és a pszichológiát egyáltalán nem ítélem távol állónak sem az építészettől, sem a városépítéstől. Azok a tanulmányok, amelyekkel utóbb foglalkozom, egyre inkább azt igazolják, hogy az ember pszichológiai jellemzőinek ismerete és tekintetbevétele nélkül minket jól szolgáló tárgyi környezet kialakítása lehetetlen. Ma már nem alapozhatunk pusztán csak a hagyományos tapasztalatokra. Sőt, azt állítom, hogy csak a tárgyi keretek, illetve bizonyos tárgyi sztereotípek kielégítése egyedül még nem üdvöztető.

Nem azt mondom, hogy a tárgyi környezet lényegtelen, nyilvánvalóan nem az, de nem ez az elsődleges probléma. Ezt akkor mértem le igazán, amikor Svédországba kerültem. Talán az emberiség történetében először fordult elő, hogy adva volt egy társadalom, amelyik anyagi és technikai felszereltsége folytán szinte mindenki számára olyan otthon építhetett – bár az otthon erre nem jó szó, inkább olyan lakást –, ami elvileg ki kellett volna, hogy elégítse az emberek nagy többségét.

Mindenesetre ma a 3–4 szobás lakás a legtöbb család számára adva van. Ennek

ellenére a családok nagy része — a jelenlegi felmérések szerint — kiegyensúlyozatlan, elkeseredett. Sajnos nincs pontos felmérés arról, hogy a középkor vagy a feudalizmus későbbi időszakában, vagy akár az 1800-as években mennyire volt kiegyensúlyozott az a férfi vagy nő, aki tizenötödmagával lakott egy szoba-konyhás lakásban, ott mosott, súrolt és még tulajdonképpen aludni sem tudott kényelmesen, mert az ágyon ketten vagy hárman aludtak. Ezt utólag kellene számba venni. Ma úgy érezzük, hogy ez a körülmény pszichológiai károsodást okozhatott. Lehet, hogy az emberek nagy többsége káros örökséggel nőtt volna fel? Lehet, hogy az ember az emberiség egész történetében sohasem volt kiegyensúlyozott? A királyok, főurak félték a környezetüktől, mert az akkori merev életmód szerint kellett élniök, és ezért voltak talán elkeseredve; a szegények pedig a szegénységük miatt.

Mindenesetre úgy látszik, hogy ha csak a fizikai problémákat kutatjuk az otthonkeresés terén, akkor teljesen csődöt mondunk. Ma már majdnem azt merném állítani — bár ez nagyon népszerűtlenül hangzik —, hogy nem a lakás nagyságában és mennyiségében van a lényegi probléma (bár természetesen ez is fontos), hanem a család, az ember helyével és egyáltalán az ember létezésével kapcsolatos probléma a döntő. Ezt kellene igazán kutatni.

Azokban a tanulmányokban, amiket most készíték, végigmentem a vikingi idők-től Svédország lakástörténelmének. Bebizonyosodott, hogy a különböző procedúrák, törvények, rendeletek, jogi meghatározások, egyebek milyen nagy mértékben befolyásolták az ember és az otthon lehetőségeit, és hogy mennyire döntőbbek voltak a jogi, közgazdasági és egyéb vonatkozású jelenségek, mint a fizikaiak. Nagyon sok anyagunk van arról, hogy mekkora, milyen nagyságú, hány cm, milyen hosszú, milyen magas legyen valami, de nagyon kevés adat van arról, hogy az emberi intézmény hogyan működik. Azt tapasztalom — lehet, hogy irodalmi tájékozatlanságom okozza —, hogy az orvosi vagy a pszichológiai megközelítés a részletekbe vész. Túl óvatosak tehát a szakemberek ahhoz, hogy először általános, mégpedig „nagy” hipotézist tegyenek föl, és csak utána vizsgálják meg részletesen, hogy a hipotézis megfelel-e a valóságnak.

Kérdés: Véljük, nem pusztán óvatosság van emögött, sőt maga a helyzet is bizonyultabb, de legyen így vagy másként, nem kerülhetjük meg a kérdést: mi az, amit az építész a pszichológiától megkülönböztetetten vár?

Válasz: Az építésznek megkülönböztetetten arra volna szüksége, hogy egyértelműen, világosan ismerje: milyen procedúrák zajlanak le akkor, amikor dönt. Tehát ki-ben mi zajlik le, ha egy új lakónegyedbe költözik ki vagy pedig bent, egy régi városrészben él: ez az ember azt mondja, hogy ez ilyen vagy olyan. Ennek van ugyan irodalma — ami bizonyos fokig számomra is ismert —, de ez nem elég. Azonkívül a meglevőt sem általánosították annyira, hogy erről a mindennapi életben beszéljünk. A tanulmányok egy része a polcokon fekszik vagy csak egy néhány ember számára hozzáférhető, és ezért gyakorlati jelentőségük tulajdonképpen nagyon kevés.

Még építészberkekben is előfordul, hogy bizonyos dolgokat úgy vesznek adott-nak az emberben, mintha mindentől — főleg a társadalomtól — elvonatkoztatottan szinte beépített alapnormák és -értékek léteznének. Gondolok erre akár a látással kapcsolatban is. A látásnak nemcsak mechanikus része van, hanem tudati is, amit nagyon sokan elfelejtünk és aminek a megítélésében Le Corbusier is nagy hibát követett el. Az egyik könyvében többek között azt írta, hogy hosszú idő telt el az emberi ösközös-

ségi építészet és a mostani között, de tulajdonképpen az embernek a nagysága kicsit változott, magatartása nem sokat változott és a szeme ugyanaz. Ez engem nagyon megdöbentett, mert én úgy látok, ahogy felkészültségem ezt megengedi, illetve késztet rá, tehát nem tudok ettől elvonatkoztatni. Egész másképpen fogom fel környezetemet, mint egy másik ember, illetve egy más kor embere tenné. A látás tehát pszichológiai, szociálpszichológiai alapon működő jelenség is.

Kérdés: Valójában az érzékelépszichológia „new look” ösztönözte kutatásai – amelyek immár három és fél évtizedes múltra tekinthetnek vissza – messzemenően ezt igazolják. Amit Ön mond, illetve sejtet, abból az tűnik ki, hogy mindez kevésbé vált közismertté az építészek körében. Vajon vannak-e olyan munkák, amelyek viszont átkerültek a gyakorlatba?

Válasz: Svédországban például már régebben vannak ilyen kutatások, főleg az otthonépítéssel kapcsolatban, de ezen a téren óriási tévedések történtek. A legnagyobb problémák egyikének látom – és ezt rövid főiskolai tapasztalatom is igazolja –, hogy az egyedüllét, a magáruitaltság az, amit az emberek úgy látszik, nagyon nehezen tudnak elviselni. Majdnemhogy azt lehet mondani, hogy még ha az emberrel rosszul bánnak is, de törődnek vele, tehát figyelembe veszik – tehát érdemesnek tartják arra, hogy akár bántalmazzák is –, az is jobb, mintha semlegesén állnak vele szemben. Jelenlegi társadalmunkban – Magyarországon talán még kevésbé, de már itt is – lassan a másik ember létezése nem téma. Többnyire a gyerekek sem kapnak többet a szüleiktől – ebbe általános időhiány is belejátszik –, mint ami a legszükségesebb ahhoz, hogy jární tudjanak, vagy hogy önmagukat egyáltalán el tudják látni. Később még ez a kapcsolat is többé-kevésbé megszűnik.

Svédországban például a régi értelemben vett családi élet gyakorlatilag megszűnt. Ehhez paradoxul hozzájárult a jelenlegi lakástípus is, amely a családtagokat szinte szálodaszerűen elszigetelődésre neveli (szeparált kis, külön szobák és a megszokott tisztaszobaként használt nappali). A családtagok dolgoznak, tanulnak, este mennek haza, idegesen. Mindegyik fél kikapcsolódást igényel: passzív kikapcsolódást. A család nem ül össze – esetleg a gyors étkezést kivéve –, mert mindenki elvonul a saját fészkébe. Ma már a televíziót is általában a saját szobájukban nézik. Már az egy generációs család is szétesik, hol tanulják meg hát a mintát egymás értékelésére, megtűrésére, hol tanulják meg, hogy egymásra is szükségük van?

Ez a minta annak idején úgy épült föl, hogy a család minden tagja tudta, hogy e köteléktől nem függetlenítheti magát, mert különben elesik, nem állja meg a helyét az életben. Az ember ma ettől elvileg független lehet és Svédországban gyakorlatilag az is. Számomra a nagy kérdés: társas kötődésünk alapjai genetikusan vannak-e rögzítve, vagy pedig néhány generáción keresztül az ember annyira hozzászokik ahhoz, hogy egyedül van, hogy az számára természetes lesz? Akkor azonban az a kérdés, hogy mit jelent egyáltalán a társadalom, és hogy az egyén a közvetlen környezetének és a társadalomnak mit szolgáltat? Ha én teljesen független vagyok és még csak kíváncsi sem vagyok a mások alkotására, akkor ez elgondolkoztat! Itt a Főiskolán a fiatalok nagy része azt panaszolja, hogy a hallgatók már saját maguk sem nagyon érdeklődnek egymás munkája iránt. Alkot valamit, de hiába mutatja meg, az a másikat általában nem érdekli! (Ez többé-kevésbé így van a tervező irodákban is!)

Ha nincs igény arra, hogy másokkal törődjem, mert hiszen meg sem tanultam és

nincs rá szükségem, akkor már az a kérdés, hogy miért lakunk egyáltalán együtt; akkor már az otthon fogalma is nagyon megkérdőjeleződik. Az otthon tulajdonképpen nem a falakat jelenti, a falak csak adottságok — bár nagyon fontosak ahhoz, hogy az otthon kialakuljon. Amióta az ember él, az otthon mindig visszavonulási lehetőség volt, ahol az ember a sebeire kötést kapott, ahol gyámolításra, vigaszra talált, ahol feltöltötte magát a következő csatára.

Kérdés: Ön furcsa paradoxont fogalmazott meg. Nevezetesen azt, hogy bármennyit foglalkozunk is az ember pszichológiai természete vagy általánosabban kultúr-antropológiai státusza szempontjából a fizikai környezettel — tehát a művi, tárgyi környezettel és annak jelentőségével —, innen is a társadalmi és azon belül családszociológiai és családpszichológiai tényezők fontosságához, súlyához jutunk el. Kételyei vannak azon megközelítés értékessége vagy jogosultsága felől, amelyik figyelembe vesz bizonyos pszichofizikai vagy színdinamikai alapadatokat, majd azt mondja, az a jó, hogyha egy főre ilyen magas, ilyen széles, ilyen hosszú szoba jut; az a jó, hogyha annak színe ilyen meg olyan, ha a munkahelyén a színek elrendezése ilyen meg olyan. Gondoljuk, ez nem azt jelenti, hogy haszontalannak tartja az ilyen adatokat, hanem úgy látja, hogy ha a pszichológia és a művi környezet kialakítása közötti hidat építjük ki, akkor nem ezek a legfontosabb pillérek. Melyek hát ezek?

Válasz: Az emberiség történetében — kivéve az egész egyszerű ősközösségi állapotot, ahol a differenciáltság még nagyon alacsony fokon állt — a művi környezet általában nem az embert szolgálta, hanem tulajdonképpen díszlet volt, demonstrációs célból, a politikai hatalom valamilyen formában való megjelenítésére, annak stabilizálására. Tehát szó sem volt a nagy tömegek szolgálatáról.

Egyiptomban például hatalmas piramisokat, templomokat építettek, ugyanakkor az embereknek nagy része éjszaka épp hogy valahol meghúzódott vagy legalábbis hallatlan primitív körülmények között „raktározódott” (szándékosan használom ezt a szót). Úgyszintén a középkorban is, katedrálisok és egyéb, ezekhez tartozó épületek, hatalmas paloták épültek és ugyanakkor az emberek hallatlan elesettségben éltek. A tudóbajtól kezdve mindenféle betegség tizedelte őket, hiszen lakókörnyezetükben a legegyszerűbb higiéniai követelményeket sem elégtették ki, akkor, amikor már a rómaiak melegvíz-fűtéssel éltek és más, kényelmüket szolgáló berendezéseket használtak — természetesen csak a gazdagabbak. Tehát az emberiségnek egy jobb környezet teremtésére a lehetősége bizonyos szempontból már megvolt.

Ugyanígy a monumentális barokk városrendezés is lényegében hatalmat demonstrált az egyszerű ember előtt. Még az 1800-as években vagy akár később épült oktatási épületeknél is a fő hangsúly a reprezentáción volt. A mai oktatási épületeknél ez már módosult, bár ha az ember az orvosi egyetem új, Nagyváradi téri épületének előcsarnokát nézi, nagyon egyiptomi jelenségek jutnak az eszébe. Egész a mai napig kísér ez a szemlélet.

A Népköztársaság útján végigmenni bizonyos szempontból nagy élményt jelenthet, csak hogy e városképhez hozzátartoznak a sikátoros, sötét udvaros hátsó részek is. Sokan ott élik le életüket, ami viszont nem lelkesítő élmény. Kulisszák között élünk és ahol az ember hosszasan tartózkodik, az nincs érdemi kapcsolatban velük. Ez jellemző volt a parasztszaládokra is, ahol a férfiaknak valahol kint kellett meghúzódniuk, mert számukra a lakásban nem volt hely, annak ellenére, hogy az esetleg 3 helyiségből is

állt. A tisztaszobában senki sem tartózkodott, a nők valahol a „raktári” részben, a gyerekek pedig a kemence padkáján aludtak. Végül is hasonló módon élt a király is, hiszen a versailles-i kastélyban például a pompás környezetben hideg ételt evett. A konyha ugyanis nem volt méltó arra, hogy a központba telepítsék és mire elhozták a konyhából az ételt, az bizony kihűlt. A kényelmes élet helyett a királynak reprezentálni kellett. Tehát a luxuspaloták ahelyett, hogy az embert szolgálták volna, inkább a hatalmat szimbolizálták.

A múlt szemlélete a jövőt illetően nagy terhet jelent. Az elmúlt évtizedekben Svédországban történtek lépések, hogy a régi értelemben vett hierarchikus szimbólumvilág megszűnjön. A középületek például egyszerű, minden hivalkodástól mentes homlokzatot kaptak. A városháza egy, a polgárokat kiszolgáló, közönséges adminisztratív épületté vált, és nem reprezentálta többé valamilyen kiváltságos réteg hatalmát. Ám az emberek egy idő után arról panaszkodtak, hogy leszűrkült a világ, monotonná vált a környezet. De a monotonitás kritériuma is változó. Ha egy dán ember esetleg száz métereken utazik s a téglahomlokzatokon akár csak egy kicsi változást is lát: már nem találja monotonnak, hiszen egész életét hasonló környezetben töltötte el, s már egy kis változást is képes regisztrálni. Ha ezt látja az, aki a mi körútunkhoz szokott, azt mondja: monoton.

Gondolkodni kellene — főleg a pszichológusoknak — azon, hogy mindennek hol gyökerezik az alapja, mit kellene figyelembe vennünk ahhoz, hogy gazdasági adottságainkat is beszámítva olyan, minket kiszolgáló környezetet teremthessünk, amellyel elégedettek lehetünk és többé ne mi legyünk a bábok a kulisszák között.

Kérdés: Tegyük fel, hogy a pszichológia ma is rendelkezik számos idevágó adattal, és hogy ezt valaki képes lenne jól összefoglalni és átnyújtani Önnek, illetve szakmája egyéb képviselőinek. Mit gondol, lenne ennek foganatja? Illetve miben lenne?

Válasz: Régi és fontos tapasztalatom, hogy nem lehet jól építkezni alaputatások nélkül, sem anélkül, hogy ne legyen kapcsolat a szociológusokkal, pszichológusokkal és közgazdászokkal, jogászokkal stb. Az építészetet mint különálló szakmát művelni nem lehet. Azonban egyáltalán nem vagyok optimista ezen a téren; nagyon nehéz meggyőzni az illetékeseket, hogy ennek az együttműködésnek milyen óriási szerepe van. Itt nemcsak arról van szó, hogy a pszichológusoknak, szociológusoknak stb. az építészművészatra kellene sokkal többet adni, hanem fordítva is.

Kérdés: Az imént a legdöntőbb és pszichológiailag is jelentős problémaként említette a tárgyi környezet kialakításában a kulissza eluralkodását. Tagadhatatlan, hogy nehéz rekonstruálni, mennyi embernek okoztak élvezetet, mennyi embernek okoztak megrendülést, szépségélményt vagy ehhez hasonló építésük ideje táján a piramisok, paloták, de azt, hogy ma okoznak bizonyos embereknek, elég jól meg tudjuk mérni, erre vannak is adatok.

Válasz: Bár ezek az adatok sem jók, mert hiába érzi és mondja valaki, hogy neki például a Parlament nagyon tetszik, ez a megállapítás még egyedül nem segít a bajon. Amikor a Parlamentet nézem, a szememben annak is meg kellene jelenni, hogy építésekor az építőmunkások nyomorogtak. A kőfaragóbérekből nem lehet „gótikus” stílusú képviselőházat építeni.

Kérdés: Bizonyos, hogy az adott társadalom nem engedhette meg magának, hogy egyszerre építsen versailles-i kastélyt, illetve parlamentet és gondoskodjék a maga korá-

ban olyan színvonalú lakásokról olyan mértékben, mint mondjuk a mai Svédország. Ön úgy gondolja, az, hogy a kulissza mellett döntöttek, politikai demonstráció volt. Ön azonban — éppen a svéd példára utalva — azt is mondta, hogy bármennyire is maxímáisan jó lakást építenek a svédek esztétikai-technológiai értelemben, e lakásban az élet már-már elviselhetetlen. Vagyis megszűnt a kulisszaépítés, de ez az embereket sem kiegyensúlyozottabbá, sem boldogabbá, jobbá, agressziómentesebbé nem tette, mint annak a versailles-i építőnek az életét, aki olyan körülmények között élt, ami a maga idejében sem lehetett jobb, mint mondjuk ma egy düledezőfélben levő, VII. kerületi elszlammosodott környék legcsúnyább, legsötétebb udvari vagy szuterén lakása. Ha ez így van, mi szól pszichológiai-szociológiai megfontolásokból az ellen, hogy társadalmi-politikai reprezentáció céljából ne mai versailles-i kastélyokat és mai parlamenteket építsünk, még ha ezek rovására is mennének olyan lakások építésének, amelyek azon a színvonalon elégítenék ki a mai magyar ember szükségleteit, mint amilyen színvonalon a svéd lakások a svédekét?

Válasz: Kétségtelen, a svéd szociáldemokrata politikusok egyszerű, jóindulatú emberek voltak, akik valahogy úgy látták a világot, hogy ha az embereknek meglesz a fűtött szobájuk és a „szépen” berendezett lakásuk modern, szép környezetben és meglesz a kávé és a zsömlé, amit beletunkolnak a kávéba, akkor az emberek kiegyensúlyozottak lesznek. Nem számoltak azzal, hogy a feltételek változásával az igények is változnak és az ember maga is változik. Az igényt tehát nem lehet állandó adottságnak tekinteni.

Egy másik kérdés — már említettem —, hogy ha az emberek ismernék a piramisok, a Parlament és a hatalmas kulisszaszerű paloták építési feltételeit, akkor az élményeik is megváltoznának és az igényeik is másképp alakulnának. Ahhoz, jogy jobban megvilágítsam e problémát, kerülő utat kell tennem. Egy hazai építészettörténeti könyvben ez olvasható a Le Corbusier által tervezett és Marseille-ben megépült híres Unité d'Habitation-ról: „Az 1600 embert befogadó lakóegységben 23 különböző típusból összesen 33 lakás van. Az alaptípus négytagú családra tervezett, ehhez két szint magasságát átfogó lakótér, az arra nyíló szülői háló és a két hálófülke tartozik. A Marseille-i Unité nem hagyományos értelemben vett bérház, inkább valami sejtyszerű, villákból tömören fölépült vertikális város. A 7. szinten saját bevásárló utcája van élelmszerűzetekkel, vendéglővel, postával, könyvkereskedéssel, gyógyszerházzal, fodrásszal, mosodával, fent pedig a tetőterazon gyerekjátszótér, óvoda, tornaterem stb. Jóformán minden helyet kapott benne, ami egy másfélezer tagú közösség életéhez szükséges. Az épület nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, az alaprajzi rendszer, a térforma, a testre szabott méret annyira előírta a benne kifejtendő tevékenységet, hogy a lakók kényszerzubbonynak érezték, nem lakásnak, azóta sem akadt gazdája. Mint kollektív ház is utópisztikusnak bizonyult. A szabadidőt az emberek nem az erre a célra berendezett tetőn akarják eltölteni, a játszótér, a sportpálya néptelen maradt. Nem szívesen jártak az üzletutcákba sem, bármilyen kényelmes volt. Mediterrán városban a bevásárlás, az ügyek intézése nemcsak célszerű feladat; a piacon, a téren, az utcákon az emberekkel való találkozás a társadalmi élet tartozéka és erről nem akartak lemondani.” Ez után a frappáns leírás után azonban az következik, hogy „bármennyi hibája legyen, még ha tévedés is a marseille-i kollektív ház, szépsége elvitathatatlan, s a benne megfogalmazandó szándék annyira humánus, hogy méltán soroltuk a 20. század leg-

nagyszerűbb alkotásai közé.” Kérdem, lehet humánus és szép valami, ahol az ember nem érzi jól magát, és ami a várakozásokkal ellentétben nem felel meg az emberek igényeinek?

Kérdés: A legkritikusabb kérdéshez érkeztünk. Amit Ön állít, aszerint: ha lakótelepeink a szakmai minimum betartásával és nem programszerű megsértésével készülének, továbbá ha jóval nagyobb számban, illetve tempóban épülnének, az igazi probléma még élesebben jelentkezne, mint most.

Válasz: Akkor a probléma a maga valóságában jelentkezne. Most pedig úgy jelentkezik, hogy ez azért probléma, mert rossz, szűkös a lakás és mert nincs elegendő. Ismerünk például olyan családokat, amelyek a házaselettel kapcsolatos problémáikat kizárólag a primitív lakáskörülményeikre vezették vissza. Amikor bekerültek egy jobba – és egyes esetekben tagadhatatlanul sokkal jobban –, sok esetben felborult a családi élet, mert akkor kiderült, hogy a problémák fő okai nem a fizikai környezeti hiányok voltak – bár nyilván hozzájárultak –, hanem alapvetően más problémák sorozatáról volt szó.

Attól félek, hogy óriásit tévedünk, amikor azt hisszük, hogy ha majd gazdasági helyzetünk megengedi és olyan épületeket, lakótelepeket építünk, amelyeket a Nyugaton járó turisták most megcsodálnak, akkor a lényegi problémák megoldódnak.

Kérdés: Vajon azt jelenti ez, hogy pszichológiai szempontból (is) jobbnak találná az olyan faház otthonok, városnegyedek építését, amelyek például az Egyesült Államokban elterjedtek? A faház nem az örökkévalóságnak készül, hanem bevallottan 25 évre, annak tudatával, hogy tulajdonosa 25 év múlva tényleg le tudja bontani nagyon könnyen, és az akkori technológiának megfelelően gyorsan egy új, még kényelmesebb házat épít, sok lakóhelyiséggel. De a család még sincs külön, lévén a ház felszerelve nagy konyhával, étkezőkonyhával és nagy, közös TV-vendégszobával.

Válasz: Ha Amerikát nézzük ilyen szempontból, akkor először az ottani társadalmi, gazdasági rendszert és annak alakulását, az ottani feltételeket kell vizsgálni. Ha ezekkel nincs affinitásunk, akkor az átvétel értelmetlen, mert olyan ez, mintha idehaza akarnánk trópusi betegségeket vizsgálni.

A nagy konyhával kapcsolatos kérdés nagyon izgalmas. Régen Svédországban jóformán csak a nagy konyha létezett. Az ő legegyszerűbb házuk az egysejtes ház, ahol együtt volt a hálás, a konyha stb. egy nagy térben: a szüléstől a halálig minden egy térben zajlott. Az amerikai pionír konyhák is hasonlóképpen alakultak ki. Mi az, ami miatt az egyik ma a családot összehozza, a másik pedig nem?

Amerikában a szociális biztosítás nagyon alacsony. Az egymásrautaltság akár a családban, akár az egyes gettókból szükségszerű a megélhetés, iskolázás stb. miatt, ez tehát összehozza őket. Svédországban viszont a szociális biztosítás magas, már a 18 éves gyerek sincs rászorulva a szüleiére, mert jól fizetetten dolgozhat vagy tanulási hitelt kap stb. Az öregek sincsenek a családra szorulva, mert nyugdíjat, illetve öregotthont kapnak. Az egymásraszorultság foka tehát alacsony.

Nagy tévedés lenne, hogyha az embereket úgy képzelnénk el, mintha valamenyüiket valamilyen veleszületett szeretet tartaná össze. Mindig valamilyen kényszer tartotta össze őket, amiből aztán kialakult az is, hogy az együttlét esetleg kellemes, legalábbis biztonságot adó. Aki sokáig együtt élt például a nagymamájával és kisgyerekek korától kapta tőle a „jó sűteményt”, a szeretet egyéb megnyilvánulási formáit, az öreg ko-

rára is szereti őt, mert hiszen ő visszatükrözi azt az élményt, ami számára kellemes volt. Ha ilyen kapcsolat nem alakul ki, akkor a nagymama az unokája számára csak semleges valaki, vagy esetleg házsártos öregasszony lesz. Mindez azt igazolja, hogy sok minden, még a látszólag ilyen „kis” árnyalat is megszabja az életformát, a lakáshasználatot, illetve annak kialakítását.

Nagyon nagy port vert fel például Hall: „Rejtett dimenziók” című könyve, amely csak egy kis betekintés e problémakörbe. Mégis óriási érdeklődést keltett, mert valamit bizonyított, mégpedig azt, hogy bizonyos jelenségeknek milyen eredete és milyen összefüggései vannak. Ebből is látszik, hogy milyen hiány van megfelelő vizsgálatokban.

Kérdés: Szavai nyomán világosan érzékeljük, miért rettentő nehéz megállapítani, hogy mi a humánus tárgyi környezet, gondoljunk akár nagyobb urbanisztikai egységre, akár egyedi lakásra. Az is világos, hogyan egyszerűsíti le a kérdést és képet, ha az elemi normák be nem tartása szabállyá válik, mégpedig hosszú ideje és úgy tűnik, hogy hosszú ideig. Mit gondol, Magyarországon városépítészetben és azon belül természetesen munkahelyi és lakásépítészetben mi lehetne – amennyire ez egyáltalán megváltaszolható – a követendő út?

Válasz: Csalódást kell okoznom. Ha az ember ilyen hosszú ideig – és annyiféle társadalomban, mint amennyiben nekem lehetőségem volt – foglalkozik e problémával, akkor évről évre kevesebb jóslatba bocsátkozik. Tudniillik a jelenségek annyira kifeszítik és lekötik az embert millió pontnál, hogy minden egyes mondatánál, ami a futurológiára vonatkozik, azonnal elszakad valamelyik zsinór.

Nincs kellőképpen feltérképezve még (sokkal több felmérésre lenne szükség), hogy az egyes emberek vagy rétegek mit tartanának jónak, rossznak, milyen ideáljaik vannak, de nemcsak a lakással, hanem a családdal, az étellel, a szimbolikus világukkal kapcsolatban stb. Ezt papírra kellene vetni, hogy előttem legyen, miként van ez a magyar nép többségénél vagy a különböző rétegeknél. Nekem lehet egy vízióm – azoknak a tapasztalatoknak alapján, amiket megéltem mint Kleineisel János – arról, hogyan szeretném látni, felépíteni az országot, de lehet, hogy ennek semmi köze nem lenne a nagy többség által elképzelt Magyarországhoz.

Egyre vállalkoztam és vállalkozom a jövőben is – hogyha még időm, egészségem engedi, és ha módot is adnak rá –: megpróbálom kitűzni a járható vagy lehetetlen út határait. Mind a külföldi példák bemutatása, mind a magyar viszonyok föltárása azért szükséges, mert a belőlük levonható tanulságok eligazítást adnak az optimális környezetkialakításhoz. Azt hiszem, a mi idevágó kutatásaink eddigi eredményei még nem elégségesek ahhoz, hogy érdemben futurológiával foglalkozzunk. Mindenesetre, ami az otthont illeti, a kiegyenlítődségnek vagyok a híve, a nagy kontrasztokat helytelenítem.

Magyarországon sok a bökkenő. A legnagyobb a mi mentalitásunk. A mi értékrendünket még a tőkés sem fertőzte meg eléggé, mert hiszen itt olyan rövid időszaka volt a tőkésedésnek. A mi szemléletünk sok tekintetben még ma is feudalista. A környezetformálásban is páváskodni szeretünk, ez nem segíti a gazdasági rendszerünkhöz igazodó, józan környezetkialakítást, azonkívül elkeseredettséget okoz az embereknek, hogy nem érik el az – úgymond – elérnivalót.